

WSPÓŁCZESNY MIESZCZANIN

Marcin Zdrenka, *Problem uniwersalizacji etosu mieszczańskiego*,
Wydawnictwo UMK, Toruń 2003, ss. 337.

Mieszkańcy miast stanowią liczną grupę współczesnych społeczeństw, lecz ilu z nich określiłoby się mianem mieszczan? To dostojne pojęcie, choć w kulturze polskiej obarczone negatywnym skojarzeniem, ma swoją historię, która jak się okazuje wiele mówi o moralności człowieka miasta. I niekoniernie wyznacznikiem owej postawy musi być tylko postać Dulskiej, do której to często sprowadza się rozumienie mieszczaństwa w Polsce. Mimo że współcześni mieszkańcy miast kierują się odmiennymi normami moralnymi, pytanie o genezę ich moralności wydaje się istotne i ważne ze względu na poszukiwanie przyczyn zmian postawy moralnej mieszczanina.

Tytuł książki Marcina Zdrenki, *Problem uniwersalizacji etosu mieszczańskiego*, kieruje ku poszukiwaniom w przeszłości uzasadnienia postępowania współczesnego mieszczanina, a także ku odkryciu korzeni uniwersalnej etyki. Jak podkreśla autor, nie jest to proste i oczywiste wskazanie istoty moralności mieszczańskiej, jest to raczej próba odpowiedzi na pytanie o możliwość jej upowszechnienia. To odniesienie do współczesności sprawia, że książka nie jest tylko analizą historyczną, lecz w sposób szczególny odnosi się do aktualnych problemów moralnych społeczności miejskiej.

Prezentowana analiza etosu mieszczańskiego oparta została na refleksji Marii Ossowskiej – klasyka polskiej socjologii moralności, badaczki moralności mieszczańskiej, oraz twórczości Alasdaira MacIntyre'a – współczesnego angielskiego historyka etyki. Autor książki ma świadomość odmienności obu koncepcji ze względu na różne tradycje filozoficzne, podejmuje się jednak próby ich syntezy.

Praca M. Zdrenki składa się z trzech części. W pierwszej autor poszukuje klasycznego modelu moralności mieszczańskiej. Ich fundamentem jest koncepcja M. Ossowskiej. Druga część zawiera analizę diagnozy współczesnej kultury moralnej Alasdaira MacIntyre'a. Trzecią część stanowi próba wielokierunkowej syntezy obu koncepcji.

Autor rozpoczyna swoją refleksję od kwestii terminologicznych. Wyjaśnia i systematyzuje pojęcia moralności, etyki, etosu oraz ethosu. Stara się przy tym rozwikłać niejasności wynikające z ich historii, różnorodnego zastosowania. Tego typu uściślenia wprowadzają ład istotny dla zrozumienia centralnego problemu książki.

Metodologiczne wprowadzenie zaopatruje czytelnika w niezbędne narzędzia potrzebne do zrozumienia dalszych treści. Autor, odwołując się do dziejów pojęć,

nie tylko przywołuje dawne znaczenia, ale stara się wypracować rozumienie określające charakter przyszłych rozważań.

Kolejną kwestią jest pytanie o moralność mieszczańską, ale nie w ujęciu *in abstracto*, lecz z uwzględnieniem kontekstu historycznego, geograficznego i społecznego. Odwołując się do wypracowanego przez Ossowską projektu moralności mieszczańskiej, przywołane zostają trzy wzorce osobowe, dzięki którym możliwe staje się analizowanie etosu mieszczańskiego. Pierwszym jest Benjamin Franklin i charakteryzujące go zasady: pracowitość, oszczędność, dotrzymywanie umów; drugim – Robinson Cruzoe (literacki bohater Daniela Defoe) i jego cechy szczególne: pracowitość, oszczędność, cierpliwość, opanowanie, uprzejmość, ostrożność, uczciwość; trzecim – Don Kichot i jego wiara w cnoty rycerskie. Z tych analiz wyłaniają się dwa opozycyjne pojęcia: kupiec i gentleman. Ta konfrontacja, w której wygrywa moralność mieszczańska, ma ujawnić całościowy program moralności. Autor dochodzi do wniosku, że „mieszczaństwo wprowadza do kanonu moralnego program, który nie tylko zwycięża w wymiarze normatywnym z nakazami etyki rycerskiej, ale także, być może, rozsądza dotychczasowe ramy tego kanonu; burzy i rekonstruuje całe uniwersum moralne europejskiej kultury” (s. 117). Wyprowadza z tego wniosek o dynamice kultury moralnej, co uprawnia do dokonania rozróżnienia na mieszczaństwo klasyczne i nowoczesne.

Kolejnym pojęciem, które według autora charakteryzuje mieszczan, jest re-sentyment. Ten wątek psychologiczny jest poruszany w kontekście koncepcji Maksa Schelera oraz w odwołaniu do analiz Ossowskiej i Maksa Webera. Skutkiem tego jest wyróżnienie dwóch typów mieszczan: klasycznego *bourgeois* – „człowieka wytwornego”, *gentelmana* oraz mieszczanina pospolitego, będącego w ciągłej, nieustającej konkurencji ekonomicznej i aksjologicznej.

Według Marcina Zdrenki sposób, w jaki Alasdair MacIntyre interpretuje historię, ma duże znaczenie dla teorii moralności. Odwołuje się on do trzech odmiennych tradycji: arystotelizmu, tomizmu i marksizmu. Jego historia europejskiej etyki¹ ujawnia kryzys współczesnej moralności, wyrastającej z teologicznego myślenia o dobru doby Oświecenia, do odkrycia którego przyczynił się Fryderyk Nietzsche. Ta prowokacja prowadzi ostatecznie do pytania o charakter współczesnej moralności i tu – jak sądzi M. Zdrenka – spotykają się refleksje Ossowskiej i MacIntyre’a.

Trzecia część pracy jest najistotniejsza i koncentruje się na pytaniu, czy moralność mieszczańska się upowszechnia? Autor akcentuje ponownie odmiennosc poglądów Ossowskiej i MacIntyre’a. Podkreśla, iż termin „moralność mieszczańska” nie jest dla nich wspólny. Ossowska zaznacza, że nie można znaleźć uniwersalnego projektu, bowiem istnieją różne typy moralności mieszczańskiej, natomiast MacIntyre uważa moralność mieszczańską za jedną z tradycji w ramach

¹ Autor przybliży problematykę trzech następujących książek MacIntyre’a: *Dziedzictwo cnoty, Whose justice? Which rationality?, Three rival versions of moral enquiry Encyclopedia, Genealogy and Tradition.*

etyki cnót i taką uniwersalność dostrzega. Tym, co ma stanowić wspólny mianownik i umożliwić porównanie, jest umiejscowienie tych koncepcji w ramach problemu mieszczańskiej etyki i jej statusu we współczesnym świecie.

Ze względu na kierunek refleksji, M. Zdrenka formułuje trzy następujące założenia (s. 223-224):

- 1) Moralność mieszczańska, w swoim kształcie klasycznym, rozpoznany przez Ossowską, upowszechnia się na gruncie współczesnej kultury emotywistycznej (od Ossowskiej do MacIntyre'a);
- 2) Moralna kultura emotywizmu, mimo że dostrzegana w pełni dopiero współcześnie, stanowi pierwotne źródło etosu mieszczańskiego (od MacIntyre'a do Ossowskiej);
- 3) Upowszechnienie się pomysłu na bezwzględnie uniwersalną moralność jest współbieżne z procesami kształtującymi kulturę mieszczańską (od MacIntyre'a do Ossowskiej)².

W tak zaproponowanym ujęciu autor poszukuje odpowiedzi na pytanie o charakter współczesnej moralności mieszczańskiej. Centralnym wątkiem rozumienia tej kultury staje się instrumentalizacja rozumu. Współczesne myślenie na ten temat sprowadza się, według niego, do biurokracji, makdonaldyzacji (efektywności, kalkulacyjności, przewidywalności, manipulacji). Dlatego dziś „mieszczańskie” znaczy po prostu „racjonalne instrumentalnie”, „efektywnie menedżersko zarządzane”, ale i „przesądne”, „uniwersalne” bądź „globalne”.

*

Oceniając pracę Marcina Zdrenki, wypada podkreślić jej intelektualną rzetelność. Autor podejmuje kwestie wymagające nie tylko teoretycznego rozeznania w etyce, lecz również w dziedzinach pokrewnych. Dojrzałość samodzielnych przemyśleń i wniosków działa refleksyjnie na odbiorcę. Wywody autora uzmysławiają złożoność podejmowanych kwestii i konieczność nieustannego zachowania dystansu. O wartości książki decyduje również erudycja autora. Wśród analiz i dociekań nie zabrakło licznych odwołań do literatury czy filmu, zatem moralność mieszczańska została wpisana w szeroki kontekst kulturowy. Odrębnego zaakcentowania wymaga oryginalny styl pisarski autora, który wciąga i zarazem intryguje czytelnika.

Na uwagę zasługuje estetyczna strona publikacji. Okładka nie tylko cieszy oczy, lecz jest doskonałą ilustracją treści zawartych w książce.

Publikacja Marcina Zdrenki to współczesna propozycja zarówno w wymiarze metodologicznym, jak i merytorycznym. Autor w duchu przytaczanego często stwierdzenia „dziś prawdziwych mieszczan już nie ma” rozprawił się ze współczesnym sądem o kryzysie kultury mieszczańskiej, ukazując nie tylko obecność, lecz również dynamikę etosu mieszczańskiego.

Beata Zielewska-Rudnicka

² Autor uzupełnia te tezy wersjami słabszymi.